

Я. У. Прыстаўка

Кафедра класічнай філалогіі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь

ПЕЁРАТЫВЫ Ў ТЭКЦЕ НОВАГА ЗАПАВЕТУ: ПРАБЛЕМА ПЕРАКЛАДУ

У артыкуле аналізуюцца асаблівасці функцыянавання пеёратываў у свяшчэнных тэкстах на прыкладзе арыгінала Новага Запавету і яго сучасных перакладаў на рускую і беларускую мовы.

Ключавыя словы: пеёратыў, ацэначная лексіка, стыль, стылістыка, тэорыя перакладу, біблейстыка, Новы Заповіт.

Y. Prystauka

Department of classical philology, Belarusian State University, Minsk, Belarus

THE PEJORATIVES IN THE NEW TESTAMENT: TRANSLATION PROBLEMS

The article analyzes the function of the pejoratives in the sacred Scriptures using the example of the New Testament in the original language as well as its modern translations into the Russian and Belarusian languages.

Keywords: pejorative, expressive words, style, stylistics, theory of translation, the Bible study, the New Testament.

Аўтар:

Ягор Уладзіміравіч Прыстаўка – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры класічнай філалогіі БДУ.
prystauki@gmail.com

Author:

Yahor Prystauka – PhD in philology, associate professor of the department of classical philology, BSU.

Праблема перакладу лексікі з адмоўнай экспрэсіўна-ацэначнай канатацыяй у Новым Запавеце вызначаецца наступнай калізіяй: з аднаго боку, Свяшчэннае Пісанне напісанае натуральнай чалавечай мовай, яно змяшчае элементы як высокага стылю, так і рысы гутарковага маўлення, у ім прадстаўлены фрагменты самых розных камунікатыўных і літаратурных жанраў: казанне, малітва, дыятрыба і інш. З іншага боку, біблейныя тэксты функцыянуюць пераважна ў сферы рэлігійнай камунікацыі, сакральны кантэкст іх ужывання непазбежна цягне за сабой сакралізацыю паведамлення і кода. З гэтай прычыны ў перакладах Новага Запавету, выкананых у рэлігійных колах, назіраецца тэндэнцыя «прычэсваць» тэкст, прыводзіць яго ў адпаведнасць з уяўленнямі пра «належную» мову Бібліі. Асабліва гэтая тэндэнцыя заўважная пры перакладзе пеёратываў – лексікі, якой, паводле рэлігійных уяўленняў,

у свяшчэнным тэксе не можа быць у прынцыпе. Паказальная ў гэтым сэнсе крытыка за дэсакралізацыю біблейнай мовы ў адрас В. М. Кузняцовай¹.

У традыцыйных перакладах пеэратывы звычайна замяняюцца эўфемізмамі, больш мяккімі, нейтральнымі лексэмамі, часам з няяснай семантыкай. У Евангеллі паводле Мацвея Ян Хрысціцель звяртаецца да фарысеяў і садукееяў, суправаджаючы свой выпад вельмі рэзкім эпітэтам:

Γεννήματα ἐχιδνῶν τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φουεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀρούης ('Выпладкі змяяў, хто паказаў вам бегчы ад будучага гневу') (Мцв. 3:7) [15].

Грэч. *ἐχίδνα* ('змяя, гадзюка') ужывалася для агульнай намінацыі прадстаўнікоў роду змяіных, часам для абазначэння гадзюкі. У царкоўнаславянскім і Сінадальным перакладах гэта слова транслітаруецца. Магчыма, для адрасатаў гэтых тэкстаў выказванні «рождения ехиднова» і «порождения ехиднины» былі цалкам зразумелыя. Аднак для сучаснага чытача слова *ехідна* абазначае ў асноўным «злога, каварнага чалавека» [13]. Іншыя значэнні з'яўляюцца перыферычнымі, хоць яны і фіксуюцца ў сучасных слоўніках: «разнавіднасць змяі» і «невялікая млекакормячая жывёліна, пакрытая іголкамі і поўсцю, водзіцца ў Аўстраліі і на астравах Ціхага акіяна» [13]. На наш погляд, перакладчыкі, якія пакідаюць у тэксе слова «яхідна», пазбаўляюць свой пераклад канкрэтнай вобразнасці арыгінальнага тэксту: «адроддзе яхідніна» (БкБПЦ) [6], «выродзьдзе яхідніна» (Сёмуха) [9], «плод яхідніны!» (Дзекуць-Малей) [8].

Ужыванне аддзяслоўнага назоўніка для перадачы грэчаскага *γεννημα* ('дзіця, спараджэнне') у беларускіх перакладах таксама неапраўдана. У грэчаскай мове гэты назоўнік паходзіць ад дзяслова *γεννάω* ('нараджаць, ствараць'), але стратэгія памарфемнага перакладу ў дадзеным выпадку дадае тэксту прысмак высокага, «опернага» стылю, які не адпавядае прагматыцы кантэксту. У выніку замест вострай метафары ў вусны Яна Хрысціцеля ўкладаецца высакамоўная фраза з няўцямным вобразам: «пакаленне змяінае» (ККББ) [11], «спараджэнні яхідны» (Бокун) [10]. Найбольш адэкватна прагматыку грэчаскага тэксту перадае А. Клышка: «гадзючыя выпладкі» [7].

Цікава, што ў перакладзе С. С. Аверынцава [1] мы сустракаем і «отродье ехидн» (Мцв. 23:33), і «порождение змеиное» (Мцв. 3:7), хоць у грэчаскім

¹ Мітрапаліт Іларыён наракае на «площадной, базарный, кухонный язык» яе перакладу, маючы на ўвазе такія словы, як «дурак», «побахвалиться», «затая», «помешался», «нахвалять», «ловкач», «поживиться», «брюхо», «проститутка», ідыёмы «не мастер говорить», «прибрал к рукам», «самым что ни на есть», «меня довели» [2, с. 79].

тэксце ў абодвух выпадках ужываецца абсалютна ідэнтычнае словазлучэнне *γεννήματα ἐχιδνῶν*. На гэтым прыкладзе бачна, што перакладчык вагаўся, ці варта перадаваць пеёратыўную прагматыку ў свяшчэнным тэксце сродкамі сучаснай мовы. У іншых выпадках С. С. Аверынцаў не ўстрымліваўся ад таго, каб эксклюкаваць стылістычную афарбоўку выказвання, нават калі яна не выяўлена лексічна і прыходзіцца вылучаць яе з кантэксту. Так, С. С. Аверынцаў перакладае *ὁδηγοὶ τυφλοὶ* як «слепые вожатаи» (Мцв. 23:24), хаця грэчаскае *ὁδηγοὶ* з’яўляецца стылістычна нейтральным.

Першаснае значэнне грэчаскай лексемы *μωρός* (‘дурны’) таксама вельмі часта падпадае рэтушызацыі і эўфемізацыі ў традыцыйных перакладах. Так, адрасаваныя фарысеям эпітэты *μωροὶ καὶ τυφλοὶ* (Мцв. 23:17) у царкоўна-славянскім тэксце перадаюцца як «буи и слепы», а ў Сінадальным – «безумные і слепые» [4]. Амаль усе беларускія перакладчыкі надзіва адзінадушна прапануюць варыянт «неразумныя і сляпыя». Хаця ў арыгінальным тэксце не ідзе гаворка пра наяўнасць ці адсутнасць рацыянальнасці. Тым больш, што ў Новым Запавеце звычайна ўжываецца іншая лексема з такім значэннем і этымалогіяй: *ἄφρων* (‘неразумны’).

Пры перакладзе *μωροὶ καὶ τυφλοὶ* трэба ўлічваць інвектыўны кантэкст фрагмента, дзе Ісус у жорсткай форме выкрывае фарысеяў. Слушны пераклад прапануе С. С. Аверынцаў: «глупцы и слепцы» [1]. Акрамя таго, *μωροὶ καὶ τυφλοὶ* можна інтэрпрэтаваць як гендыядыс – рытарычную фігуру, калі адно паняцце выказваецца двума словамі, адно з якіх проста дапаўняе значэнне другога. Гэтым шляхам ідзе В. М. Кузняцова: «слепые глупцы» [12].

У сучасных перакладах можна назіраць працэс, адваротны эўфемізацыі, калі перакладчык узмацняе прагматычны эфект выказвання, прыносячы пеёратыўнае адценне туды, дзе яго няма ў арыгінале. Так, словы ап. Паўла, адрасаваныя хрысціянам Галатыі *Ὡ ἀνόητοι Γαλάται τίς ὑμᾶς ἐβάσκαεν* (Гал. 3:1) В. М. Кузняцова перакладае як «Галаты, глупцы, хто вас сглазил?!» [12]. На наш погляд, слова «глупцы» зусім не пасуе ў дадзеным фрагменце, яно занадта грубае. Па-першае, грэчаскае *ἀνόητος* мае значэнні «неасягальны розумам; той, хто не мысліць; неразумны» [5]. Па-другое, кантэкст мае на ўвазе зусім не пеёратыўнае значэнне: ап. Павел звяртаецца да сваіх падапечных не для таго, каб абразіць іх, а каб па-бацькоўску паўшчуваць. Варыянт В. М. Кузняцовай хутчэй за ўсё ўзнік пад уплывам англійскіх перакладаў. Параўнай: «You foolish Galatians!» (KJV) [14]. Нечакана трапным і аўтэнтычным падаецца пераклад Л. Дзекуць-Малея: «О, бязглуздыя Галяты!» [8].

Большасць пеэратываў, якія сустракаюцца ў Новым Запавеце, – гэта нейтральная лексіка, ужытая ў пераносным значэнні. У фрагменце з настаўлення ап. Паўла хрысціянам горада Філіпы *Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας* (Флп. 3:2) ацэначнае значэнне слова *κύων* заснавана на негатыўным вобразе сабакі ў іўдзейскай культуры. Прагматыка арыгінальнага тэксту добра перададзена ў Сінадальным перакладзе: «Берегіце псов, берегіце злых делателей, берегіцеся обрезания» [4]. Нешматлікія беларускія пераклады Ліста філіпійцам адзінадушна пакідаюць лексему *сабака*: «сцеражыцеся сабак» (Дзекуць-Малей) [8], «пільнуйцеся ад сабак, пільнуйцеся ад ліхіх дзеечаў, пільнуйцеся ад абразанья» (Сёмуха) [9]. На наш погляд, у гэтых перакладах губляецца экспрэсія. Слова *пёс* няма ў Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы [13], але яно сустракаецца ў творах мастацкай літаратуры, таму яго ўжыванне ў гэтым тэксце было б правамоцным. Беларускі N-корпус паказвае 118 прыкладаў, у тым ліку ў Я. Коласа, У. Караткевіча, І. Шамякіна, прычым часцей гэтае слова ўжываецца ў пеэратывным значэнні [3].

Яшчэ адзін фрагмент Новага Завету (Ціт. 1:14), дзе прысутнічае лексіка ў негатыўным ацэначным значэнні, – гэта словы ап. Паўла ў Пасланні Ціту, калі ён цытуе грэчаскага паэта Эпімяніда (VII ст. да н. э.): *Κρήτες ἀεὶ ψεύδοιαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί* («Крыцяне заўсёды хлусы, злыя звяругі, страўнікі бяздзейсныя») [15]. І кантэкст паэмы Эпімяніда, і кантэкст паслання ўказваюць, што ў перакладзе варта падабраць жорсткую пеэратывную лексіку. Сінадальны пераклад прапануе больш мяккі, нейтральны варыянт: «Критяне всегда лжецы, злые звери, утробы ленивые» [4]. Беларускія перакладчыкі таксама прытрымліваюцца падобнай стратэгіі: «Крыцяне заўсёды хлусы, злыя зьвяры, вантробы ляныя» (Сёмуха) [9]. У Л. Дзекуць-Малея ўдала ўжываецца інверсія: «Крыцяне заўсёды ілгуць, зьверы лютыя, чэравы ляныя» [8]. Верагодна, лепш узмацніць экспрэсію, перадаўшы грэчаскае *κακὰ θηρία* як «злыя звяругі». Валянціна Кузняцова неправамоцна спрашчае вобраз, перакладаючы *θηρία* і *γαστέρες* адным словам «тварі»: «Критяне лгут неперестанно, ленивые жадные твари!» [12].

Лексема *γυναικάριον* у слоўніку І. Х. Дварэцкага [5] перадаецца як «бабёнка» з пазнакай «грэблівае» са спасылкай на Другі ліст да Цімафея: *ἐκ τούτων γὰρ εἰσὶν οἱ ἐνδύνοιτες εἰς τὰς οἰκίας καὶ αἰχμαλωτίζοντες γυναικάρια σεσωρευμένα ἀμαρτίας* («бо з іх тыя, хто пракрадаецца ў дамы і бярэ ў палон баб, якія захраслі ў грахах») (2 Цім. 3:6) [15]. Строга кажучы, у грэчаскай мове фармант *-άριον* мае не пеэратывнае, а дэмінітыўнае значэнне. Параўнай, *παιδάριον*

‘дзіця, маладзенькі раб’, *ἀνδράριον* ‘чалавечак, чалавечышка’, *δουλάριον* ‘служаначка’. Таму *υὑναικάριον* у залежнасці ад інтэнцыі можа набываць як негатыўна-ацэначнае, так і ласкальнае значэнне. Аднак кантэкст фрагмента адназначна негатыўны: ап. Павел выкрывае распусных жанчын, якія патанулі ў грахах. В. М. Кузняцова падбірае слова *бабёнка*, узмацняючы яго азначэннем *глупая*: «Такого же рода и люди, которые втираются в дома и пленяют глупых бабенок» [12]. Цікава, што царкоўнаславянскі пераклад перадае гэты назоўнік памарфемна: «пленяющий женишца». Такой жа стратэгіі іканічнага памарфемнага перакладу прытрымліваецца А. Бокун («палоняць жанчынак») [10]. Аднак у беларускай мове дэмінітыву *жанчынка* мае ласкальнае значэнне, таму сэнс атрымліваецца супрацьлеглы. Большасць беларускіх перакладаў ужываюць стылістычна нейтральнае слова *жанчына*. Перакладчыкі ККББ дадаюць эпітэт «хвейныя жанчыны» [11]. Цяжка зразумець такую матывацыю: прыметнік «хвейны» у беларускіх слоўніках мы не знайшлі, у польскай мове гэтае слова мае значэнне «хісткі, зменлівы».

Падсумоўваючы, адзначым, што пеёратывы сустракаюцца ў тэксе Новага Запавету, аднак даволі рэдка адлюстроўваюцца ў перакладах. Яны з’яўляюцца неад’емнай частка біблейнага тэксту, без іх не магчыма скласці сапраўдны рытарычны партрэт Яна Хрысціцеля, Ісуса Хрыста і ап. Паўла.

Большасць беларускіх перакладчыкаў звяртаюць мала ўвагі на стылістычныя асаблівасці арыгінальнага тэксту. Часткова з-за апасродкаванага знаёмства з тэкстам арыгінала, часткова з-за ўплыву рэлігійнай традыцыі. У традыцыйных перакладах можна назіраць сакралізацыю мовы перакладу і эўфемізацыю негатыўных ацэначных выказванняў. На жаль, такі падыход пазбаўляе арыгінальны біблейны тэкст стылістычнай разнастайнасці і вобразнасці, робіць яго пляскатым і манатонным.

Літаратура

1. Евангелие от Матфея // С. Аверинцев. Собрание сочинений. Переводы [из Священного Писания: с древнегреческого и древнееврейского с комментариями; [под ред. Н. П. Аверинцевой, К. Б. Сигова]. Киев, 2004. С. 8–70.
2. *Алфеев И.* Письма апостола Павла [рецензия] // Журнал Московской Патриархии. 1998. № 10. С. 78–80.
3. Беларускі N-корпус. URL: <http://bnkorporus.info>. (дата звароту: 21.10.2019).
4. Библия: книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета: канонические: в русском переводе с параллельными местами и приложением. Москва: Рос. библ. о-во, 2004. 925, 292 с.
5. *Дворецкий И. Х.* Древнегреческо-русский словарь: ок. 70000 слов: в 2 т. Москва: Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1958. 2 т.

6. Новы Запавет Госпада нашага Ісуса Хрыста / [пераклад з грэчаскай мовы на беларускую Біблейскай камісіі Беларускай Праваслаўнай Царквы]. Мінск: МХРБ «Біблейскае таварыства ў Рэсп. Беларусь», [без г. в.]. 499 с.
7. Новы Запавет Госпада нашага Ісуса Хрыста / [пераклад з грэцкай мовы А. Клышкі]. Мінск: Пазітыў-цэнтр, 2014. 599 с.
8. Новы Запавет Госпада нашага Ісуса Хрыста. Лондон: Брыт. і замеж. біблейнае т-ва, 1948. 353, 93 с.
9. Новы Запавет; Псалтыр / пер. з царкоўнаславян. В. С. Сёмухі. Мінск: ВЦ «Бацькаўшчына», 1995. 488 с.
10. Новы Запавет. Кніга прыповесцяў: са старажытнагрэцкай і старажытнагебрайскай на беларускую мову нанова перакладзеныя / [пер. А. Бокуна]. Мінск: Пазітыў-цэнтр, 2016. 511 с.
11. Новы запавет: пераклад з арыгінальнай мовы / Секцыя па перакладзе літургічных тэкстаў і афіцыйных дакументаў Касцёла Камісіі Божага Культу і Дысцыпліны Сакрамэнтаў пры Канферэнцыі Каталіцкіх Біскупаў у Беларусі. Мінск: Про Хрысто, 2017. 687 с.
12. Радостная Весть: Новый Завет в переводе с древнегреческого. Изд. 3-е, испр. и доп. с парал. местами, ист.-филол. и текстол. примеч. и прил. Москва: Рос. Библ. о-во, 2007. 603 с.
13. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65000 слоў / Акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. Мінск: Беларус. Энцыкл., 1996. 783 с.
14. Holy Bible: Reference edition: King James version. Dallas: Jet Move Publishing, 2004. 1752 с.
15. The Greek New Testament / ed. by K. Aland [et al.]. 4th ed. Stuttgart, 1993. 918 p.